НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
"КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"

6

ЕНЕРГЕТИКА:

ЕКОНОМІКА, ТЕХНОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЯ

БРИДУН Е.В.

3' 2000

темпами необходимо развивать отрасли, составляющие основу научно-технического прогресса и ресурсосбережения, в том числе специализированное природоохранное машиностроение (экотехнику).

ВЫВОД

Перевод экономики на интенсивный, ресурсосберегающий и экологически безопасный путь развития требует переориентации трудовой деятельности на более рациональные способы природопользования. Такая переориентация предполагает сокращение удельного веса добывающих и особо загрязняющих производств, экологизацию технико-технологической базы общественного производства, коренное преобразование природоразрушающей структуры экспорта, совершенствование территориальных и народнохозяйственных пропорций размещения и развития производственных сил.

ЛИТЕРАТУРА

1. Федорищева А., Бутрим О. Техногенно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки // Економіка України. – 1998. – № 5. - С.74.
2. Бюлетень Національного банку України. – 1998. – №1 (73). – С.4.
3. Геєць В.М. Реструктуризація економіки в контексті переходу України на принципи сталого розвитку // Проблеми сталого розвитку України. – К.: НАН України, 1998. – С. 68.
4. Чукаєва І.К. Деякі напрямки розвитку енергозбереження в Україні. В сб.: Малинщина у просторі і часі / Мат. наук.-краєзн. конф., 1996, 25-27 вересня. – Малин, 1996. – С. 203.
5. Квасюк Б., Симоненко Л. Економічне зростання в країнах з перехідною економікою // Економіст. – 1998. – № 5. – С. 28.
6. Азаренкова Г. Структурна перебудова та проблеми ресурсозбереження // Економіка України. – 1997. – С. 88.
7. Яцков В. Проблемы ресурсосбережения // Экономика Украины. – 1994. – № 3. – С. 46.
8. Дудар Т.Г. Економіка природокористування: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1994. – С.71.
9. Украина. Предлагаемые приоритеты в области защиты окружающей среды и управления использованием природных ресурсов: В 2-х т. / Документ Мирового банка № 12238 – 4А. – К., 1993. – Т.1. Основной доклад. – С.1–4; Геєць В.М. Реструктуризація економіки в контексті переходу України на принципи сталого розвитку // Проблеми сталого розвитку України. – К.: НАН України, 1998. – С. 68; Як вийти з екологічної кризи? У Міністерстві охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України // Зелений світ. – 1997. – № 5. – С. 2.
10. Статистичний щорічник України за 1997 рік. – К.: Київська енциклопедія, 1999. – С.107; Статистичний бюлетень за 1998 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 1999. – С.30.
11. Щепець М. Еколого-економічна стратегія розвитку України / Оценка состояния и развития эколого-экономических систем – К.: Ін-т кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України, 1996. – С. 92.
12. Haiss P. The twin challenges to Austrian banking: the environment and the East // Long range planning. – 1992. – V. 25. – № 4. – P. 48; Охорона навколишнього середовища та використання природних ресурсів України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України.– К., 1999. – С.175.
13. Данилишин Б. Україна: тернистий шлях до сталого розвитку // Зелений світ. – 1998. – № 1. – С. 2.
14. Власюк А. Стабилизация экономики Украины: аналитическая оценка приоритетов // Экономика Украины. – 1995. – №12. – С. 23.
15. Иванух Р., Крыжановский Б. Экономические реформы и развитие производительных сил Украины // Экономика Украины. – 1994. – №3. – С. 37.

УДК 368+577.4

Є.В. Бридун, В.В. Новицький

ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рассмотрен круг вопросов, связанных с организацией моделирования эколого-экономического риска как важной составляющей системы эколого-экономического мониторинга и обеспечения экологической безопасности. Сформулировано содержание предлагаемых направлений развития страхования экологической направленности в Украине.

Екологічна ситуація в Україні сьогодні та тенденції її зміни говорять про необхідність залучення в природоохоронну сферу комерційних структур. Досвід країн з розвиненою ринковою економікою свідчить про доцільність застосування страхового методу відшкодування екологічних збитків, який дозволяє швидко отримувати кошти на компенсацію шкоди, заподіяної навколишньому середовищу.

Структура економіки України свідчить про негативний вплив важкої промисловості з високим техногенним навантаженням на навколишнє середовище. Обсяги джерел викидів шкідливих речовин з 1995 по 1998 рр. збільшилися на 3,74 %. Скидання забруднених стічних вод у природні поверхневі водні об'єкти в 1998 р. становили 4228 млн. м^3. Шкідливі викиди в атмосферне повітря в 1998 р. - 6040,8 тис. т [1]. Аналізуючи викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря по регіонах, можна зробити висновок, що найбільш забрудненими є Дніпропетровська, Донецька та Луганська області [1].

Сьогодні у вітчизняній економіці винуватці спричинених втрат фактично ніякої відповідальності не несуть. Раніше приблизно 10% компенсації збитків проводилося за рахунок держрезервів [2]; 2-3%

покривалось винуватцями шкоди, і решта не покривалась зовсім. Практично немає даних про компенсації збитків, що викликані аварійним забрудненням навколишнього середовища; не існує працюючого механізму їх відшкодування. Втрати від аварійного забруднення навколишнього середовища в Україні в 1998 р. становили 1169,7 тис. грн., крім того, шістьма випадками аварійних проливань нафти у Чорне море (Одеська область) завдано шкоди довкіллю на загальну суму 518,6 тис. дол. США, з яких відшкодовано 394,5 тис. дол. США [1]. Коштів на попередження аварій, ліквідації їх негативних наслідків, а також компенсації збитків постраждалим немає ні у держави, ні у підприємства - джерела аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

Дослідження еколого-економічного потенціалу дає можливість забезпечувати покриття збитків від аварійного забруднення навколишнього середовища і додаткового фінансування природоохоронних (протиаварійних) заходів за рахунок створення **системи екологічного страхування**. Вітчизняний страховий ринок ще тільки набирає силу [3], але страхування сьогодні - це єдина галузь економіки України, в якій маємо стабільне зростання основних показників обігу (див. табл.).

Динаміка страхового ринку України за 1998-1999 рр.

Види страхування	1998 р.		1999 р.	
	Страхові внески	Страхові відшкодування	Страхові внески	Страхові відшкодування
Фактична величина, тис. грн. в цінах відповідного року				
Усі види страхування:	789 157,00	177 581,00	1 164 126,32	360 919,32
Страхування життя	12 865,00	13 222,00	7 646,70	7 356,70
Державне страхування	16 557,00	16 331,00	16 775,00	17 322,10
Добровільне:	691 661,00	146 321,00	985 777,27	327 478,80
особисте (крім страхування життя)	60 064,00	38 925,00	88 695,11	111 105,97
майнове	561 546,00	89 447,00	716 909,92	191 146,33
відповідальності	70 051,00	17 949,00	180 172,24	25 226,50
Обов'язкове страхування (крім державного)	68 074,00	1 707,00	153 927,35	8 761,72
Структура страхових внесків і відшкодувань, %				
Страхування життя	1,630%	7,446%	0,657%	2,038%
Державне страхування	2,098%	9,196%	1,441%	4,799%
Добровільне:	87,646%	82,397%	84,680%	90,735%
особисте (крім страхування життя)	7,611%	21,920%	7,619%	30,784%
майнове	71,158%	50,370%	61,584%	52,961%
відповідальності	8,877%	10,108%	15,477%	6,990%
Обов`язкове страхування (крім державного)	8,626%	0,961%	13,223%	2,428%
Темпи зростання, 1999 р. до 1998 р. в % (інфляція 19,2%)				
Усі види страхування			147,515%	203,242%
Страхування життя			59,438%	55,640%
Державне страхування			101,317%	106,069%
Добровільне:			142,523%	223,808%
особисте (крім страхування життя)			147,668%	285,436%
майнове			127,667%	213,698%
відповідальності			257,202%	140,545%
Обов'язкове страхування (крім державного)			226,118%	513,282%

Аналіз динаміки представлених показників дозволяє зробити такі висновки:

1. Загальне збільшення страхових внесків відбулось за рахунок обов'язкового страхування (крім державного) та страхування відповідальності. Але по страхуванню життя, державному та майновому страхуванню відбулося незначне зниження - на 0,98%, 1,56% та 9,5% відповідно.

2. Розмір виплачених страхових відшкодувань в 1999 р. збільшився в два рази, що свідчить про якісне виконання обов'язків страховими компаніями перед клієнтами та збільшення числа страхових випадків (відношення виплат до премій в 1999 р. - 31% проти 23% в 1998 р.).

3. Сформовані страхові резерви за станом на 01.01.2000 р. становлять 537,041 млн. грн. (на 19,95% більше, ніж за 1998 р.), обсяг сплачених статутних фондів 327,872 млн.грн. (на 18 % більше, ніж за 1998 р.), балансовий прибуток 234,034 млн. грн. (на 30 % більше, ніж за 1998 р.).

4. Віддано у перестрахування 451,169 млн. грн., в тому числі перестраховикам нерезидентам 277,297 млн. грн. (в 1999 р. у порівнянні з 1998 р. на 100 % зменшилось зростання суми, відданої у перестрахування нерезидентам).

Порядок здійснення екологічного страхування має визначатись відповідним законодавством України. Однак його поки що немає. Аналіз діючих законодавчих та нормативних документів показав необхідність більш детального обгрунтування їх змісту і порядку використання. Детальніше зупинимося на характеристиці окремих елементів екологічного страхування.

Об'єктом страхування *є майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його обов'язком відшкодувати збитки, завдані навколишньому природному середовищу чи майну третіх осіб, у зв'язку із здійсненням страхувальником діяльності, яка викликає небезпеку для навколишнього середовища.*

Страхувальниками *екологічного страхування визначаються юридичні та фізичні особи України, а також іноземних держав, юридичні особи, створені на умовах спільної власності, що займаються підприємницькою діяльністю, проведення якої може спричинити збитки, що шкідливо впливають на навколишнє природне середовище.* В екологічному страхуванні **страховим ризиком є екологічний ризик,** який треба розуміти як можливість випадкового (раптового, ненавмисного) забруднення довкілля, у разі настання якого завдається шкода екологічним інтересам громадян, юридичних осіб, а в окремих випадках і суспільства (держави).

Вибір форми страхування повинен залежати від об'єктів страхування і категорій страхувальників. **Обов'язкове** *екологічне страхування проводиться на випадок екологічних аварій (катастроф), які можуть статися в результаті виробничої і невиробничої діяльності, стихійних лих, що призвели до значних разових перевищень рівнів викидів (скидів) забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище порівняно із встановленими нормативами, а також у зв'язку з погіршенням стану сховищ твердих і рідких відходів (їх переповнення, розгерметизація тощо), з виявленням фактів підвищення забруднення грунтів, підземних вод у зоні сховищ, із витіканням шкідливих речовин через аварії зі сховищ і транспортних систем, з аварійними зупинками або зниженням потужності очисних і вловлювальних засобів та споруд.* Обов'язково має здійснюватися страхування відповідальності підприємств, які є джерелом підвищеного екологічного ризику, за збитки, заподіяні третім особам. Інвентаризацію, перелік та класифікацію за рівнем екологічного ризику цих підприємств мають здійснювати природоохоронні органи [4].

Здійснювати обов'язкове екологічне страхування відповідно до Закону України "Про страхування" [5] можуть національні **страховики** (об'єднання страховиків), які отримали ліцензію на цей вид страхування, або спеціалізована державна страхова організація, що створена і діє відповідно до цього закону. Комітет із нагляду за страховою діяльністю має надавати перевагу досвідченим страховикам із розвинутою регіональною мережею своїх представництв. Порядок визначення страхових тарифів з обов'язкового екологічного страхування та обмеження на їхні граничні розміри мають встановлюватися Кабінетом Міністрів України.

У **добровільній формі** усіма без винятку підприємствами можуть страхуватися інші види екологічної відповідальності, зокрема *відповідальність за збитки, заподіяні здоров'ю та життю персоналу підприємств-винуватців екологічних аварій, а також прямі і непрямі витрати, пов'язані з ліквідацією екологічних наслідків.*

Страхова сума встановлюється за згодою сторін. **Страховик несе відповідальність в межах страхової суми.** Після виплати страхового відшкодування страхова сума за договором зменшується на розмір виплаченого відшкодування. Страхова премія розраховується виходячи із страхових сум, тарифних ставок, терміну страхування. Премія сплачується у валюті згідно з законодавством України. Страхова премія сплачується одноразово або частинами в два строки. При укладанні договору страхування на термін не менше одного року, страхувальнику може бути надано право на сплату страхової премії у два строки. Перша частина страхової премії - 50% - сплачується при укладанні договору страхування, але не пізніше 10 днів з моменту підписання договору обома сторонами. Друга частина страхової премії сплачується не пізніше, ніж через три місяці після набрання договором чинності. Весь цей час страховик несе відповідальність в межах страхової суми. Якщо друга частина платежу не буде внесена протягом трьох місяців, договір припиняє свою дію і може бути відновлений після внесення премії, що залишалась, і неустойки в розмірі 10% від страхової премії. Страховий тариф визначається страховиком залежно від *виду підприємства (галузі); наявності очисних споруд і їх стану; місця перебування та інших факторів.*

В екологічному страхуванні можливий варіант використання **змішаної обов'язково-добровільної форми страхування,** при якій *державними природоохоронними органами товаровиробникам забороняється експлуатувати джерела підвищеного екологічного ризику без наявності у них страхового полісу, що гарантує мінімальний рівень компенсації збитків від визначеного переліку екологічних ризиків.* При такій формі підприємства не зобов'язані укладати договір екологічного страхування, але вони побічним шляхом відшкодовуються до укладання договору на добровільних засадах.

В галузі екологічного страхування досвіду по залученню коштів для забезпечення екологічного страхування небагато. За матеріалами науково-дослідної (консультаційної) групи "GERLING-CONSALTING" можна зробити висновки, що страхова відповідальність за забруднення навколишнього середовища ведеться (наприклад, в Німеччині) в рамках діючого природоохоронного законодавства. При цьому величина шкоди визначається стороною, яка подає позов, а суд може прийняти чи переглянути цю величину [2]. Матеріальна відповідальність за втрати, завдані третім особам забрудненням навколишнього середовища промисловими аваріями, передбачається нормами цивільного права і забезпечується системою страхових фондів. З метою розширення кола такого страхування і підвищення максимальних розмірів страхових сум, починаючи з 1979 р., в Японії, Франції, Голландії, Швеції та Англії стали створюватися спеціальні пули.

Поряд із страхуванням збитків від забруднення навколишнього середовища в рамках загальної цивільної відповідальності і наявності спеціальних пулів, резервування засобів на цілі відшкодування втрат здійснюється в економічно розвинених країнах шляхом взаємного страхування промислових компаній (створення ними об'єднаних страхових фондів) або шляхом створення власних резервних фондів (з відповідною відмовою від послуг страхових компаній і від спільного страхування). Останній вид резервування засобів на покриття збитків від забруднення навколишнього середовища застосовується, як правило, великими компаніями із стійким фінансовим становищем.

Проведення операцій по страхуванню відповідальності на випадок забруднення навколишнього середовища, на думку зарубіжних експертів, потребує виконання ряду умов. В перелік загальних умов входять наявність великого числа об'єктів страхування (широке страхове поле), випадкові втрати, які до того ж повинні бути точно визначені і за часом і за місцем виникнення і виражені в грошовому відношенні. Практика визначення розміру шкоди повинна базуватися на досвіді минулих років. Крім того, страхувальник оцінює ризик, який належить страхувати з метою визначення максимально можливих збитків і правильного встановлення тарифної ставки страхового внеску. Розмір однієї або декількох втрат по кожному страховому випадку не повинен бути більшим від резервних фондів страховиків.

Цікавою є запроваджена в 1998 р. схема екологічного страхування в Нижегородський області Російської Федерації, де створено обласний фонд **екологічного страхування** (НОФЕС) [5]. Правління НОФЕС і його виконавча дирекція є керівним органом по забезпеченню екологічного страхування в регіоні. НОФЕС акумулює підприємствам частину коштів, які спрямовуються на екологічне страхування, розробляє і за погодженням з керівництвом області спеціально уповноваженими природоохоронними органами реалізує програму превентивних заходів. Метою НОФЕС є відбір уповноважених страхових компаній, контроль їхньої діяльності по страхуванню екологічних ризиків, розробка єдиних страхових тарифів, управління коштами фонду. Дирекція фонду формує систему моніторингу підприємств-джерел підвищеної небезпеки, створює банк статистичних даних за категоріями підприємств, що дозволяє спрогнозувати рівень ймовірного екологічного ризику, організує підготовку кадрів для системи регіонального екологічного страхування. До складу Правління НОФЕС входять керівники екологічної служби адміністрації Нижегородської області, представники територіальних, спеціально уповноважених органів в галузі охорони навколишнього середовища, представники страхових компаній.

Страховиками є страхові компанії, які мають ліцензію органу державного страхового нагляду на проведення страхування громадської відповідальності підприємств–джерел підвищеної небезпеки за шкоду, заподіяну забрудненням навколишнього середовища. Страхові компанії проходять конкурсний відбір, за формальними критеріями якого визначається надійність та ділова активність відповідної компанії.

Особлива роль у функціонуванні регіональної системи екологічного страхування належить аварійним комісарам по екологічним ризикам. Служба аварійних комісарів в даній схемі підпорядкована НОФЕС і тісно взаємодіє з територіальними підрозділами спеціально уповноважених природоохоронних органів. Аварійні комісари виступають як експерти у визначенні рівня екологічного ризику і підприємств, що уклали договори страхування. Вони оцінюють необхідні затрати і беруть участь в розробці превентивних заходів. Службою аварійних комісарів проводиться експертиза у разі виникнення страхових випадків.

Суб'єктами, що беруть участь в екологічному страхуванні, стають юридичні та фізичні особи, які відшкодовують заподіяні втрати. В цій системі місцева влада несе відповідальність за стан навколишнього середовища і за проведення екологічного страхування в регіоні. Кошти підприємств, що відраховуються на екологічне страхування, розподіляються таким чином. **Основну частину – 80% коштів – отримують страхові компанії для формування резервів.** Ці кошти використовуються на покриття збитків від аварій на виробництвах страхувальників у разі виникнення страхових випадків. Інша частина коштів – 20% - направляється в НОФЕС для поповнення централізованого фонду превентивних заходів. Кошти фонду використовуються на попереджувальні заходи щодо зниження ризику виникнення страхових випадків на застрахованих підприємствах (заміна застарілих технологій, встановлення контрольного обладнання і т. ін.). Виділення коштів проводиться згідно з планом попереджувальних заходів, розробленим органами НОФЕС разом із службами аварійних комісарів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що страхування ризику забруднення середовища в межах страхування відповідальності і при великій кількості обмежень на виплату страхового відшкодування

стримує представників страхового бізнесу. **Більшість договорів страхування громадської відповідальності містять застереження про виключення ризику забруднення навколишнього середовища.** Цей опір страховиків викликаний і вимогою відшкодування збитків протягом тривалого періоду після закінчення строку дії договору.

Проблеми реалізації принципів страхування ризику забрудненням навколишнього середовища можна згрупувати в декілька позицій.

1. Складності визначень при складанні умов договору через відсутність елементарної термінології - єдиних понять екологічної аварії і збитків від забруднення навколишнього середовища, аварійного забруднення і ризику неперервних надходжень шкідливих речовин в навколишнє середовище.

2. Невпевненість страховика у виконанні умов договору при поданні позову до суду, де можливе збільшення відповідальності через інтерпретації умов договору.

3. Проблема відшкодування збитків після ліквідації наслідків забруднення, що пов'язані з надходженням шкідливих речовин за попередній період.

4. Відсутність методики, яка б задовольняла і страховиків, і страхувальників щодо визначення ймовірності збитків і обумовлених цим тарифних ставок.

5. Відсутність законодавчих актів.

Екологічне страхування в тому вигляді, в якому ми його розуміємо, в західних країнах знаходиться в стадії розробки. В ряді напрямків, наприклад, в розробці розрахункових методик оцінки впливу шкідливих речовин на елементи екосистеми, вітчизняні методики просунулись далі. На теоретичному рівні, в практиці страхових компаній застосовуються збільшені тарифні ставки та обмежене коло страхових випадків, які мають відношення до забруднення навколишнього середовища.

Практичне запровадження екологічного страхування має бути зваженим, іти від простих страхових операцій до складних в міру набуття досвіду, від регіональних експериментів до запровадження як в екологічно найнебезпечніших районах, так і в усій Україні. Для запровадження екологічного страхування необхідно провести такі першочергові заходи:

- прийняти Верховною Радою Закон України "Про екологічне страхування", в якому визначити всі його параметри, механізми правового регулювання відносин сторін та пакет урядових підзаконних актів із реалізації цього закону;

- визначити об'єкти і регіони, де експериментально має початися впровадження цієї системи; створити реєстр підприємств, що підлягають екологічному страхуванню (екологічна експертиза підприємств вже існує);

- розробити правила щодо обов'язкового і добровільного страхування;

- розробити методику розрахунку страхових і стимулюючих (пільгових) тарифів;

- узагальнити і систематизувати наявні методики визначення оцінок екологічних збитків з метою розробки методики визначення страхового відшкодування, визначити ліміти граничних рівнів виплат страхового відшкодування з обов'язкового страхування;

- чітко розмежувати сферу екологічного страхування з іншими системами економічних заходів екологічного спрямування [2];

- розробити нормативний акт, що визначає "Положення про аварійних комісарів екологічного ризику".

ВИСНОВОК

Концепція екологічного страхування дозволяє говорити про нього, як про ринковий механізм фінансового забезпечення екологічної безпеки. Звичайно, необхідним є введення спеціального комплексу заходів, які, по-перше, стимулюватимуть природоохоронну діяльність підприємств (зниження ставок податків на прибуток, віднесення страхових платежів на собівартість продукції) і, по-друге, спонукатимуть страховиків до розширення послуг з страхування екологічних ризиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний щорічник за 1998 р./ Держкомстат України, за ред. Осауленко О.Г. - К.: Техніка, 1999. - 576 с.
2. Моткин Г.А. Основы экологического страхования. - М.: Наука,1996.- 192 с.
3. За матеріалами Департаменту фінансових установ та ринків Міністерства Фінансів України. – К., 1999.
4. Гопанюк М.А., Малько В.І. Передумови та перспективи розвитку екологічного страхування // Фінанси України. - 1997. - №7. - С.91- 97.
5. Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 р.
6. Косариков А.Н., Алешин И.В., Козлов С.И. Опыт экологического страхования (Нижегородская реализация) // http://alr2x.urc.ru/municip/mun12-98 /016.htm